

вітчизняних політик і державного устрою, та вироблення відповідного практичного інструментарію реалізації процесу соціального залучення.

Література

1. Мацковский М. С. Толерантность как объект социологического исследования / М. С. Мацковский // Век толерантности: научно-публицистический вестник. – Вып. 3-4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tolerance.ru/VT-3-4-toler-kak.php?PrPage=VT>
2. Україна: на шляху до соціального залучення: Національна Доповідь про людський розвиток 2011 / [Е. Лібанова, Ю. Левенець, О. Макарова та ін.]. – К.: Незалежне видання Програми розвитку ООН в Україні, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_95644NHDR_2011_Ukr.pdf
3. Sen A. Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny. 2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adb.org/sites/default/files/publication/29778/social-exclusion.pdf>
4. Измерение бедности и социальной интеграции в ЕС: достижения и дальнейшие улучшения. Семинар «Перспективы измерения бедности» 2-4 декабря 2013 года, Женева, Швейцария. Европейская экономическая комиссия ООН. Подготовлен Евростатом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.15/2013/WP25_Eurostat_D_Rus_Final.pdf
5. Eurostat regional yearbook 2013 European Union, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.trf.sll.se/Global/Dokument/Statistik/externa_rapporter/Eurostat-regional-yearbook-2013.pdf
6. Підходи до планування процесів подолання бідності. United Nations Development Programme. Київ, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_67703AMDGP_poverty_ukr.pdf

Наталія Бутковська (Житомир, Україна)

СОЦІАЛЬНА ДИСТАНЦІЯ ЯК ПОКАЗНИК РІВНЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ

Соціальна дистанція (лат. distantia – відстань) – поняття, що характеризує розміщення соціальних груп та індивідів в соціальному просторі та встановлює ступінь близькості чи відчуження їх між собою – як таку, що задається інституційно, так і таку, що відчувається самими агентами соціальних взаємодій» [7, с.945]. До наукового обігу термін був введений засновником формальної соціології Г. Зіммелем, активно застосовувався і представниками Чиказької школи соціології, зокрема Р. Парком. Досліджуючи на початку XX століття особливості формування американського суспільства із представників різноманітних культур, що формували нову єдину соціальну систему, Парк прагнув запропонувати поняття для виміру рівня та ступені розуміння та близькості їх міжособистісних та соціальних контактів. Він був переконаний, що величина соціальної дистанції між людьми із різних етнічних (расових) груп свідчила б не лише про рівень інтеграції та солідарності в новоутворених співтовариствах, а й про загальний рівень розвитку демократії. На основі запропонованого Р. Парком підходу до вимірювання соціальної дистанції американський соціолог Е. Богардус створив методику для її вимірювання. Так звана шкала Богардуса з'явилась в 1925 році, а в 1933 після проведених емпіричних досліджень вчений запропонував нову версію з більш вдосконаленими типами соціальних контактів. Згідно розробленої методики респондент мав обрати ранжовані за рівнем близькості/віддаленості типи контактів відповідаючи на запитання: «В якій якості Ви готові прийняти представників кожної національності...»

1. в якості чоловіка (дружини);
2. близьких друзів;
3. колег, що працюють разом зі мною;
4. тих, які проживають зі мною по-сусідству;
5. жителів моєї країни; гостей моєї країни;
6. тих, які проживають за межами моєї країни [6, с.57].

Кожному варіанту давали рангове числове значення, що відображає рівень близькості соціальних відносин. Середнє арифметичне значення балів у певній соціальній групі є показником ставлення групи до певної національності. Е. Богардус у своїх публікаціях називає цей *показник індексом расової дистанції*.

З 1990 року розпочалась апробація шкали соціальної дистанції в Україні. Доктор соціологічних наук, провідний фахівець Інституту соціології НАН України Наталія Паніна, пристосувавши зазначену методику до українських реалій, вводить поняття «*індекс національної дистанційованості*» та застосовує модернізовану шкалу під час масового репрезентативного опитування жителів Києва (1991р.), а згодом і під час загальнонаціонального моніторингу, проведення якого розпочалось з 1994 року Інститутом соціології НАН України. Ще один показник – *інтегральний індекс національної дистанційованості (ІІНД)* засвідчував рівень толерантності громадян як представників певної етнічної (національної) спільноти: до 4 балів (готовність допустити представників вказаної національності як членів родини, близьких друзів, сусідів) – **толерантне ставлення** до представників даної групи; 4-5 балів (згода допустити представників вказаної національності у якості колег по роботі та громадян держави) – **відчуженість**; 5–6 балів (не бажання бачити представників цих соціальних груп в якості громадян держави, але при цьому допускається їх перебування у якості гостей в країні) – **ізолюваність**; понад 6-7 балів (заборона представникам цих соціальних груп в'їжджати до країни) – ксенофобія [3].

Отож, застосування в соціологічному моніторингу шкали соціальної дистанції Богардуса виявили досить несприятливу тенденцію поглиблення національного ізоляціонізму в Україні. Протягом 1994–2008 рр. відбулося суттєве збільшення показників «дистанціювання» населення України практично від усіх національностей. Як свідчать зафіксовані у дослідженні «Українське суспільство 1992–2008: Соціологічний моніторинг» показники ставлення громадян нашої країни до представників етнічних груп [див. табл. 1], то переважна більшість мешканців України хотіли б бачити серед своїх співгромадян лише представників східнослов'янських етнічних груп (українців, росіян, білорусів). Відчуження відчували до поляків, євреїв, словаків. Німці, румуни, угорці, чехи, молдавани, грузини, кримські татари, американці, азербайджанці, турки, китайці – були в зоні ізоляціонізму; ксенофобні почуття демонстрували до арабів, негрів, циган, афганців, чеченців [1, с.33].

За результатами багаторічного моніторингу Н.Паніна дійшла висновку про «мирне співіснування» людей різних національностей, Водночас вона констатувала «доволі високий рівень національної відокремленості, ізоляціонізму й поширеності ксенофобних установок у масовій свідомості населення України, що стало серйозною перешкодою на шляху до відкритого демократичного суспільства» [3].

Схожі оцінки дає і директор Київського міжнародного інституту соціології В. Паніотто. На його думку, з 1991 року по 2007 рік рівень ксенофобії в Україні суттєво зріс, найбільший рівень довіри був до українців, росіян та білорусів [4, с.211].

Вищезазначені тенденції спостерігались і в подальшому. Дослідження «Регіональна толерантність, ксенофобія і екстремізм в Україні в 2012 році», проведене Київським міжнародним інститутом соціології у період з 5 по 23 листопада, продемонструвало, що «...в цілому міжетнічні відносини можна характеризувати як помірно відчужені. Протягом 2012 року вони зазнали незначних змін, головним чином у напрямку зменшення дистанції щодо представників східнослов'янських етносів та євреїв ...» [8]. Стосовно циган, негрів, азіатів, арабів, кавказців в українському суспільстві продовжувала існувати латентна ксенофобська установка.

Отож, напередодні війни на Сході до українців (україномовних і російськомовних) та до росіян розмір соціальної дистанції був найменшим. Чому соціологи не передбачили явище сепаратизму? В. Нахманович, ставлячи таке питання, висловлює сумнів стосовно шкали Богардуса як надійного інструмента для вимірювання реальних настроїв у суспільстві. Звертає увагу на некоректність інтерпретації числових показників як індексів винятково «ксенофобії» та спекулятивного використання результатів у суспільній дискусії. Пропонує замість того «...щоб за звичкою роками вишукувати традиційні примари расизму й антисемітизму» слід соціологам звернути увагу на дослідження стосунків між окремими

частинами «національної більшості», тобто між двома групами українського населення, що обстоюють той або інший напрям свого подальшого розвитку.

Таблиця 1. Індекси національної дистанційованості
Середній бал: шкала 1-7 балів

Результати моніторингу показників національної (шкала Богардуса) дистанційованості населення України

Національна дистанційованість населення	Індекс національної дистанційованості (шкала: 1-7 балів)									
	1994	1996	1998	1999	2000	2002	2004	2005	2006	2008
Азербайджанців	-	-	—	—	—	5,8	5,8	5,7	5,8	5,7
Американців*	4,4	4,6	4,7	4,8	4,8	5,4	5,5	5,4	5,7	5,6
Арабів	—	-	—	-	-	6,1	6,1	6,0	6,1	6,1
Афганців	—	—	-	—	-	6,2	6,2	6,1	6,1	6,1
Білорусів*	2,7	2,6	2,5	2,4	2,8	4,2	4,1	3,9	4,1	3,9
Грузинів*	4,9	5,0	5,1	5,0	5,4	5,4	5,5	5,4	5,5	5,4
Євреїв*	3,8	3,8	3,9	3,8	3,9	5,1	5,1	5,0	5,2	5,0
Китайців	-	—	-	-	-	5,9	5,9	5,8	5,9	5,9
Кримських татар*	4,6	4,8	4,8	4,9	4,9	5,6	5,5	5,4	5,5	5,4
Молдаван	4,6	4,7	4,8	4,8	5,1	5,3	5,2	5,1	5,4	5,2
Негрів	-	-	—	—	-	6,0	5,9	5,9	5,9	6,0
Німців*	4,5	4,6	4,8	4,7	4,8	5,2	5,2	5,1	5,3	5,2
Поляків*	4,4	4,5	4,6	4,5	4,8	5,0	5,0	4,8	5,0	4,8
Росіян	2,3	2,1	2,0	1,9	2,3	3,3	3,1	зд	3,2	3,0
Румун*	4,7	4,9	4,9	4,9	5,2	5,4	5,4	5,1	5,3	5,2
Сербів	4,8	5,0	5,1	5,1	5,4	-	-	-	-	-
Словаків	4,6	4,8	4,8	4,8	5,0	5,1	5,1	4,9	5,1	4,9
Турків	4,9	5,2	5,3	5,4	5,6	5,9	5,9	5,7	5,8	5,8
Угорців*	4,6	4,8	4,9	4,8	5,1	5,4	5,4	5,1	5,3	5,1
Українців	1,8	1,4	1,5	1,5	1,6	2,4	2,2	2,2	2,1	2,1
Українців, які мешкають в інших країнах	-	—	3,9	3,8	4,0	3,5	3,4	3,1	3,2	3,0
Циган*	5,1	5,3	5,4	5,5		6,0	6,1	6,0	6,1	6,0
Чехів	—	-	—	-	-	5,3	5,3	5,1	5,3	5,2
Чеченців	-	—	-	—	6,1	6,3	6,4	6,4	6,3	6,3
<i>Інтегральний індекс національної дистанційованості за 10</i>	<i>4,4</i>	<i>4,5</i>	<i>4,6</i>	<i>4,5</i>	<i>4,7</i>	<i>5,3</i>	<i>5,3</i>	<i>5,1</i>	<i>5,3</i>	<i>5,2</i>

В. Паніотто визнає, що «ксерофобія як упередження по відношенню до чужих взагалі, і антисемітизм як один з проявів ксерофобії є складним багатовимірним явищем, вони не можуть бути описані лише одним-двома індикаторами. Для вимірювання рівня ксерофобії та антисемітизму потрібні спеціальні дослідження, що включають як мінімум 40-60 змінних». В Україні подібних досліджень не існує і тому немає можливості надати абсолютну оцінку рівню толерантності або ксерофобії [4, с.198].

О. Шестаковський, долучаючись до дискусії, зауважує стосовно валідності використання одновимірних шкал для дослідження таких багатовимірних феноменів як упередженість, нетолерантність чи ксерофобія [8]. В. Сергєєв надає свої пропозиції стосовно вдосконалення інструментарію дослідження явищ толерантності та ксерофобії. Сумніваючись в інтерпретації шкали Богардуса як шкали соціальної дистанції, пропонує в такого роду дослідженнях здійснювати інтерпретацію в руслі соціальних установок, застосовуючи біполярні шкали [6, с.61].

Отож, маємо констатувати про початок широкої фахової дискусії з окреслених питань. Її наслідком мають стати «кардинальна переоцінка результатів, отриманих в результаті багаторічних опитувань за шкалою Богардуса, повний перегляд самої методології та запровадження інших інструментів для виміру рівня ксенофобії в суспільстві» [2].

Література

1. Головаха Є. Українське суспільство 1992–2008: Соціологічний моніторинг /Є.Головаха, Н.Паніна – Київ, 2008. – 85 с.
2. Нахманович В. Уявна ксенофобія, або що пастки шкали Богардуса. Що рахують українські соціологи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forumn.kiev.ua/newspaper/archive/141/uyavna-ksenofobiya-abo-pastky-shkaly-bohardusa.-shcho-rakhuyut-ukrainski-sotsiolohy.html>
3. Паніна Н. В. Соціальна дистанція, етнічні установки та національна толерантність в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2004/panina.html>
4. Паниотто В. Динамика ксенофобии и антисемитизма в Украине (1994-2007) //Социология: теория методы, маркетинг, 2008. - №1. – С.197-214
5. Региональная толерантность, ксенофобия и права человека в Украине в 2012 году. Аналитический отчет по результатам исследования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ihrpex.org/upl/doc/zvit_sich_2013_58_ros_60.docx
6. Сергеев В. Социальная дистанция и национальные установки // Телескоп. Журнал социологических и маркетинговых исследований. – 2008. - №2. – С.57-61
7. Социология: Энциклопедия / Сост. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин, Г. Н. Соколова, О. В. Терещенко. – Мн.: Книжный Дом, 2003 – 1312 с.
8. Шестаковский О. Историко-теоретичний аналіз шкали Богардуса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/3.2009/37-48.pdf>

Ольга Гулінська (Житомир, Україна)

ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТІ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Майже п'яти років тому в Україні набули поширення соціальні мережі як досить зручний спосіб комунікації, перегляду фотографій, відеозаписів, новин друзів і спільнот. Насамперед вони дають можливість реалізувати одні з основних потреб людини в спілкуванні, схваленні та індивідуальному самовираженні. «Тлумачний словник з інформатики» дає таке визначення поняттю «соціальна мережа»: «Інтерактивний сайт, на якому можна завести власну сторінку й указати інформацію про себе (дату народження, школу, ВНЗ, улюблені заняття та ін.), а також знайти інших користувачів мережі й подружитися з ними» [1, с. 545].

Сьогодні мільйони людей не мислять свого життя без щоденного відвідування власних аккаунтів. Так, відповідно до статистики Alexa Internet станом на квітень 2015 року в десятці найпопулярніших сайтів, якими користуються українці, vk.com посідає друге місце (після google.com), а facebook.com – шосте [2]. Ці дані свідчать про потужний вплив згаданих ресурсів на свідомість людей, а отже, їхній контент повинен відповідати нормам суспільної моралі. Однак відомим фактом є те, що наповнення даних сайтів – це в основному інформаційне сміття. Проблема впливу соціальних мереж на суспільство привернула увагу багатьох українських науковців, які обрали її об'єктом для вивчення: І. Галицький, Ю. Данько, Т. Фісенко, Л. Городенко, А. Досенко, О. Гіда, А. Ржеуський, Н. Кунанець, С. Демченко, Ю. Фінклер та інші.

Пояснити величезну кількість користувачів вищезгаданих інтернет-ресурсів можна тим, що вони не тільки сприяють соціалізації особистості, а також надають змогу самовиразитися, підвищити самооцінку, втекти від реальності й уникати відповідального ставлення до власних слів і вчинків. Саме останній фактор найбільш негативно впливає на поведінку у соціальних мережах. Ті висловлювання, які в звичайному житті людина собі не дозволить, в ірреальності – з легкістю, адже відсутні контроль і система покарань.

Толерантність як прояв поваги до поглядів інших не є цінністю у віртуальному світі, тому в цьому вимірі вона не виконує «функцію обмежувача агресивності людини» [3]. В «Етимологічному словнику української мови» вказано, що лексема «толерантність» може походити від латинського дієслова *tolerare*, що означає «витримувати, зносити, терпіти» [4, с. 593], яке в свою чергу пов'язане з *tollere* – «піднімати, здіймати, прибирати» [4, с. 593].